

**Norma, kas neparedzēja darba ņēmēju ar I vai II grupas invaliditāti pakļaušanu
invaliditātes apdrošināšanai, neatbilst Satversmei**

Satversmes tiesa 2020. gada 10. jūlijā pieņēma spriedumu lietā Nr. 2019-36-01 “Par likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta otrās daļas (redakcijā, kas bija spēkā no 1998. gada 1. janvāra līdz 2002. gada 31. decembrim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam”.

Apstrīdētā norma

Likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta otrā daļa (šeit un turpmāk – redakcijā, kas bija spēkā no 1998. gada 1. janvāra līdz 2002. gada 31. decembrim): “Darba ņēmēji, kuri sasnieguši vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, un I un II grupas invalīdi ir pakļauti pensiju apdrošināšanai un maternitātes un slimības apdrošināšanai, kā arī darba negadījumu apdrošināšanai.”

Augstāka juridiska spēka normas

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pants: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Satversmes 109. pants: “Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc Augstākās tiesas pieteikuma. Augstākās tiesas izskatīšanā ir administratīvā lieta, kura ierosināta par pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru pieteicējs lūdzis tam piešķirt invaliditātes pensiju. Apstrīdētā norma šajā lietā esot piemērojama, jo no tās esot atkarīgs tas, vai pieteicējam administratīvajā lietā tiks piešķirtas tiesības uz invaliditātes pensiju.

Saskaņā ar Satversmes 109. pantu valsts rīcībai, ieviešot invaliditātes pensiju, esot jāatbilst vispārējiem tiesību principiem, tostarp tiesiskās vienlīdzības principam. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka likumdevējs, pieņemot likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta otro daļu, minēto principu nav ievērojis. Proti, likumdevējam neesot bijis pamatots iemesls noteikt, ka personas ar I vai II grupas invaliditāti nevar būt apdrošinātas atbilstoši invaliditātes pensijas veidam. Līdz ar to apstrīdētā norma neatbilstot Satversmes 91. un 109. pantam.

Tiesas secinājumi

Par to, kā tiks izvērtēta apstrīdētās normas satversmība

Satversmes tiesa izvērtēja apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. un 109. pantam tiktāl, ciktāl tā neparedz personu ar I vai II grupas invaliditāti pakļaušanu invaliditātes apdrošināšanai (turpmāk – apstrīdētais regulējums) [7.]

Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertais vienlīdzības princips pamatā piemērojams kopā ar citām pamattiesībām. Personas tiesības uz sociālo aizsardzību ir noteiktas Satversmes 109. pantā. Valsts ir izveidojusi tādu sociālās drošības sistēmu, kurā ietilpst sociālās apdrošināšanas pakalpojumi, sociālā palīdzība un citi pasākumi. Tātad jautājumi

par sociālo apdrošināšanu ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā. Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēja apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes 91. pantam kopsakarā ar Satversmes 109. pantu. [8.]

Par Satversmes 91. panta saturu

Satversmes tiesa secināja, ka pieteikuma iesniedzēja ir norādījusi uz potenciāli nepieļaujamu atšķirīgo attieksmi pret personām ar I vai II grupas invaliditāti. Invaliditāte ir viens no Satversmes 91. pantā ietilpstošajiem kritērijiem, uz kuru pamata diskriminācija ir aizliegta. Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēja, vai attiecībā uz personām ar I vai II grupas invaliditāti nav pārkāpts diskriminācijas aizliegums. [9.]

Par salīdzināmām personu grupām

Satversmes tiesa secināja, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas darba ņēmēji, kuriem I vai II grupas invaliditāte noteikta pēc tam, kad viņi nostrādājuši vismaz trīs gadus, un darba ņēmēji, kuriem I vai II grupas invaliditāte noteikta pirms tam, kad viņi nostrādājuši vismaz trīs gadus, tostarp arī darba ņēmēji, kuriem I vai II grupas invaliditāte noteikta jau pirms darba gaitu uzsākšanas. [11.]

Par to, vai apstrīdētajā normā paredzētā attieksme ir atšķirīga

Ar apstrīdēto regulējumu personas ar I vai II grupas invaliditāti netika pakļautas invaliditātes apdrošināšanai, un šīm personām nebija iespējams uzkrāt invaliditātes pensijas saņemšanai nepieciešamo apdrošināšanas stāžu. Savukārt darba ņēmēji, kuriem I vai II grupas invaliditāte noteikta pēc tam, kad viņi nostrādājuši vismaz trīs gadus, apstrīdētā regulējuma spēkā esības laikā veica sociālās apdrošināšanas iemaksas un pēc invaliditātes iestāšanās ieguva tiesības uz invaliditātes pensiju. Tātad pret personu grupām, kuras atrodas vienādos

un salīdzināmos apstākļos, apstrīdētais regulējums paredzēja atšķirīgu attieksmi uz invaliditātes pamata. [12.]

Par to, vai apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme ir attaisnojama

Par atšķirīgās attieksmes pieļaujamību

Valstīm ir pieļaujams īstenot pasākumus, kas veicina personu ar invaliditāti stāvokli un veicina to integrāciju sabiedrībā. Šāda rīcība atbilstoši Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 5. pantam var tikt īstenota kā saprātīgie pielāgojumi vai īpašie pasākumi. [14.2.]

Satversmes tiesa piekrīt, ka Saeimas norādītie mērķi, tostarp veicināt personu ar I vai II grupas invaliditāti nodarbinātību, varētu būt šo personu interesēs. Tomēr īpašajiem pasākumiem ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, proti, īpašo pasākumu mērķim un rezultātam ir jābūt vērstam uz efektīvas un iekļaujošas vienlīdzības panākšanu pēc būtības. Lai atzītu, ka atšķirīgā attieksme ir daļa no īpašā pasākuma, ir jāizvērtē, vai šī atšķirīgā attieksme ir personu ar I vai II grupas invaliditāti interesēs un vai šai personu grupai no tās rodas īpašā pasākuma mērķim atbilstošs ieguvums. [14.3.,14.4.]

Par atšķirīgās attieksmes atbilstību īpašā pasākuma mērķim

Invaliditātes apdrošināšana ir saistīta nevis ar pašu invaliditātes iestāšanos, bet gan tieši ar darba ienākumu zudumu. Nodarbinātība var turpināties tik ilgi, kamēr to ļauj personas fiziskās un garīgās veselības stāvoklis kopsakarā ar sociālo un vides faktoru piemērotību attiecīgajam darbam. Personām ar jau noteiktu I vai II grupas invaliditāti ir iespējams gan strādāt, gan arī nonākt tādā situācijā, ka tās veselības stāvokļa dēļ vairs nevar iesaistīties darba tirgū. Invaliditātes pensiju sistēma ir saistīta ar personas darba ienākumu

samazināšanos vai pilnīgu zudumu. Tātad arī personām ar I vai II grupas invaliditāti var iestāties invaliditātes risks. Līdz ar to arī šīm personām vajadzēja nodrošināt pieeju invaliditātes apdrošināšanai. [15.1., 15.2.]

Īpašā pasākuma mērķis – veicināt personu ar I vai II grupas invaliditāti iekļaušanu darba tirgū – nevarēja tikt saistīts ar liegumu veikt tādas sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas personām varētu nodrošināt tām nākotnē piemērojamu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu. [15.2.]

Likumdevēja noteiktā atšķirīgā attieksme neveicināja arī jau nodarbinātu personu ar I vai II grupas invaliditāti tiesības. Šīm personām vairs nebija nepieciešama valsts iesaiste to nodarbinātības veicināšanā. Papildu tam, tām tika liegta iespēja izmantot pirms apstrīdētā regulējuma veiktās iemaksas iepriekšējo ienākumu atvietošanai invaliditātes riska iestāšanās gadījumā. [15.2.]

Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētais regulējums rada ar invaliditāti saistītas negatīvas sekas, neļaujot personām ar invaliditāti izmantot tām pienākošās tiesības un nesekmējot iekļaujošu vienlīdzību. Šādai atšķirīgajai attieksmei nevar būt attaisnojuma. Līdz ar to atšķirīgā attieksme ir diskriminējoša un apstrīdētais regulējums neatbilst Satversmes 91. pantam kopsakarā ar Satversmes 109. pantu. [15.2.]

Par brīdi, kad apstrīdētais regulējums zaudē spēku

Satversmes tiesa piekrita tam, ka izskatāmajā lietā radusies faktiskā situācija ir pretrunā ar sociālās apdrošināšanas pamatprincipiem. [16.]

Tomēr jāņem vērā, ka šāda situācija radusies likumdevēja aktīvas darbības dēļ, proti, nosakot atšķirīgu attieksmi uz aizliegta kritērija pamata un attiecīgi liedzot personām ar

invaliditāti veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas invaliditātes pensijas saņemšanai nākotnē. Tajā pašā laikā invaliditātes pensija personām ar I un II grupas invaliditāti ir vismaz 1,6 reizes lielāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu invaliditātes gadījumā. [16.]

Ja personas tiesību aizskārums radies tieši nepieļaujamas valsts darbības dēļ, tad valsts nevar atteikties novērst šādu aizskārumu, argumentējot, ka tas būtu pārāk dārgi, ciktāl izmaksas nav nesamērīgi augstas. Vēl jo vairāk šādi attaisnojumi nav pieļaujami gadījumos, kad jau tā sociāli mazaizsargātas grupas ir nostādītas vēl nelabvēlīgākā stāvoklī uz diskriminējoša kritērija pamata. [16.]

Tādējādi atbilstoši vienlīdzības principam personu ar I vai II grupas invaliditāti apstrīdētā regulējuma spēkā esības laikā nostrādātais darba laiks būtu ņemams vērā, nosakot šo personu apdrošināšanas stāžu. Līdz ar to apstrīdētais regulējums ir atzīstams par spēkā neesošu no tā spēkā stāšanās brīža attiecībā uz visām personām ar I vai II grupas invaliditāti. [16.]

Satversmes tiesa nosprieda:

atzīt likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta otro daļu (redakcijā, kas bija spēkā no 1998. gada 1. janvāra līdz 2002. gada 31. decembrim), ciktāl tā neparedz personu ar I vai II grupas invaliditāti pakļaušanu invaliditātes apdrošināšanai, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam un spēkā neesošu no tās spēkā stāšanās brīža.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, tas stāsies spēkā tā publicēšanas dienā. Spriedums tiks publicēts oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” Satversmes tiesas likuma 33. panta pirmajā daļā noteiktajā termiņā.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/12/2019-36-01_Spriedums.pdf#search=

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv

Ketija Strazda

Satversmes tiesas

Sabiedrisko attiecību un

protokola nodaļas vadītāja

Ketija.Strazda@satv.tiesa.gov.lv

67830749, 26200580